

ОД БУКОВА ПРЕКО СТАПАРА ДО САНЦАКА

Немци су пробали одбрану на Буковима, где се тада налазила Прва ужичка чета. Командир Прве ужичке тада је био Луне, јер је Бошко Видаковић морао отићи у Ужице.

Борба је била тешка. Немци су нападали артиљеријом, тенковима и пешадијом. На наш положај стигли су у помоћ мањи делови партизанских јединица из Црне Горе. У моју чету дошла су два брата Црногорца. Старији је био пушкомитраљезац на француској „шоши“, а ја сам одређен за његовог помоћника.

Немци су најпре извели велику артиљеријску припрему. Разорили су и раскопали гранатама и минама читав терен па су онда кренули са пешадијом уз подршку тенкова. Иза нас на нашем положају била је једна батерија наших топова, којом је командовао поручник Момчило Смиљанић. Чим су кренули немачки тенкови, наша батерија је отворила ватру по њима. Немци су тада ову ватру концентрисали на наше топове. Поручник Смиљанић, иако сав гарав и прашњав, командовао је својим артиљерцима да отварају ватру по немачким тенковима и пешадији, која је наступала иза тенкова. Немци су се ипак лагано пели према нашем положају. На положају где сам ја био наши се нису укопавали па смо имали доста жргава.

Притисак Немаца био је страховит и ми га нио мо могли издржати. После око два часа борбе наређено нам је да се повлачимо. Сјурили смо се низ једну страну и нашли се у некој шуми. Немци су одмах избили на наш претходни положај. Изгледа да су одмах оценили куда смо се повукли па су према нама осули страшну пушчану и митраљеску ватру. Тукли су нас распрскавајућим дум-дум мецима. Такав метак чим удари у гранчицу или лиет експлодира и ствара утисак да су Немци ту, сасвим близу. За кратко време то је изазвало панику међу нашим борцима, али су нам старији борци објаснили о чему се ради и паника је престала.

У долини је почело прикупљање наших бораца и формирала се доста дуга колона. На челу колоне нашли су се Луне Миловановић и Алекеа Дејовић. Било је још доста другова из Ужица, међу њима и Душко Ђурђић. Ту се нашао и један друг из једне колубароке партизанске јединице, омањег раста са кожном винд-јакном жућкасте боје. Од познатих у колони су били још Никола

Марчетаћ, Чедо Тасић, Милева Ђурђић, Бошко Матаћ, Александар звани Шура, учитељ Дринчић, Лепа Срњић из Мачве и још иеки борци. Колона се формирала у покрету. Водили су нас у правцу Јелове горе.

У току марша у једном успутном селу неки борац из Ваљевског одреда био је гладан па је ушао у кућу у којој тог тренутка није било никога. Узео је из куће једну погачу, ставио под мишку и пошао према нашој колони. Утом се појавила жена из куће, која је нешто раније била код стоке у штали, и почела да галами. Није, вероватно, ни знала шта је овај борац узео из куће. Жена је притрчала нашој колони и даље галамила. Све то посматрао је командир чете Ваљевоког одреда, одмах је извадио пиштољ и хтео је да убије борца који је узео погачу. Она жена ое одједном промени и стаде молита командира да му опрости. Вели да није никакав грех узети хлеба ако је неко гладан. Најпосле је почела да преклиње, говорећи да му је она погачу поклонила. Командир је дрекнуо: „Ми нисмо бандити! Ми не пљачкамо и не отимамо. Код нае се за пљачку стреља!“ Она жена и даље је молила и командир најпосле врати пиштољ у фотролу.

За све нас била је то врло озбиљна опомена и поука и сви смо то памтали до краја рата.

Цео дан смо усиљено маршевали. Код Косјерића Немци су кам пресекли одступницу па смо морали заобићи преко падина Повлена. Оног дана кад је завршена борба на Кадињачи стигли смо у подножје Јелове горе. У шуми омо направили велики одмор. Одатле се јаоно чула митраљеока паљба са Кадињаче. Никола Марчетић рекао нам је да се то пуцање чује од Кадињаче. У шуми омо остали целу ноћ. Тешко смо се оријентасали. Било је веома хладно.

Сутрадан смо изашли и пошли по околним селима. У правцу Кадињаче нисмо ишли. Луне Миловановић и Алекса Дејовић покушавали су да ухвате везу са осталим партизанским снагама и да сазнају куда су се наши повукли. Везе није било. Надали смо се да ће се неке јединице вратата натраг. Прошло је неколико дана па смо некако сазнали да су се наше снаге повукле у Саицак. То смо наслућивали и по непријатељским авионима који су преко нас прелазили.

Једнот дана, док омо били у селу с друге стране Јелове горе, одредише Рутка Николића, мене и још једног борца да одемо на Кадињачу и да видимо шта се тамо догађа, Душ смо пешачили и статли на једну косу иопод Кадињаче. Са једног узвишења угледали смо испод нас, доле близу пута, неке људе у црним оделима. Нешто су копали. Мало ниже од тог места видело се неколико кућа, а изнад пута је било сеооко гробље. На путу је стајао један аутобус, окренут у правцу Ужица. Нас тројица смо стали и но!Сматрали. Сасвим изненада,, неко од оних људи повика: „Ено

партшана!" Тада оу четворнца од оних који су нешто копали зграбиШ нешто и између себе трком однели до аутобуса. Видели омо да оу све убацили у аутобус, ускочили су и они и аутобус је брзо кренуо ка Ужицу. Сад смо и ми потрчали и наишли у трчању на групу сељака. Питамо их шта се то догађа, а они веле да су дошли недићевци и откопали Душана Јерковића... Аутобус је избио на превој и одмах зашао иза прве кривине.

Вратили смо се у чету и реферисали шта смо видели.

Кад смо са Букова кренули на овај терен, било нас је око стотину бораца. Код једног броја почела је да се примећује малодушност и чета је почела да се осипа. У једном селу у реону Је-Ше горе су нас постројили и пред чету су изашли Луне, Алекса и онај Колубарац са жућкастом виндјакном. Луне је говорио о насталој ситуацији. Рекао је да су Немци заузели Ужице и слободну територију, али да због тога не треба бити малодушан и колебљив, борба се наставља до коначног ослобођења. Затим је позвао ове који желе да наставе борбу да изађу из строја и да стану поред њега, а ко не жели нека остане у строју. Додао је да они који желе да напусте чету морају оставити оружје, муницију и партизанску униформу... Борци почеше да излазе из строја и да се наново постројавају поред Луна. Издвојило се и стало уз Луна нас око 60 бораца. Остали су сложили пушке и муницију на камару, неки су партизанске униформе заменили за цивилна одела, поздравили су ое и отишли својим кућама.

Нама који смо остали Луне тада рече:

— Ви сте се добровољно одлучиШ да се даље борите. Ако неко покуша да напусти, судиће му се као дезергеру!..

Једне вечери, док смо били надомак Буара, зовне ме Луне и пита ме да ли станујем под Старим градом и да ли знам пут до пећине испод Града. Кажем да знам. Рече ми да ћу бити водич једној групи која треба да донесе муницију из пећине.

Пошли смо предвече. Стигоомо неке жене из Ужица, које су биле избегле. Оне нам свашта причају... Кад омо стигли до пута Ужице — Бајина Башта, већ је био пао мрак. Пут смо прешли иопод Мутавцића куће на Теразијама. Мало ниже на раекрсници стајао је немачки стражар. Заобишли смо га и опустили се према Турици, а затим окренули улево и прошли испод гробља. Избили смо иза маЈдана, пре Читакове стене. Одатле смо путем ишли до пећине. Луне ме је, кад омо пришШ, послао да будем на стражи на Градској капији, изнад Грујичића њиве. отишШ су, сви су узели из пећине по један сандук муниције и кад су се сви вратили зовну ме па и мени дадохе један сандук да носим. Вратили смо се истим путем у Буар. Из пећине на Старом граду изнеШ омо сви по сандук пушчане муниције, тежак по двадесетак килограма.

Кад смо стигли у Буар, поделили омо донету муницију. Сваки борац добио је по 200 метака, а митраљесци доста више. Ос-

татак муниције и етарије пушке тада смо закопали крај куће партизана коме је било име Проко. Некако баш тада дошао је друг Чворо из Санцака и изгледа да је веза успостављена. Одређен нам је правац кретања према Санцаку. Тих дана код нас је долазио и Вукота Дабић. Био је с нама неколико дана па је некуда отишао. још неколико дана Луне и Алекса су нас водили по околним селима. Једном смо избили у рејон Црнокосе и имали смо намеру да пређемо пут Ужице — Ваљево, али су четници припуцали и омели нас. Вратили смо се назад и 13. децембра 1941. године и пред зору стигли у Стапаре. Сместили смо се у кући неког Перишића. Тај Перишић је једног тренутка нестао из куће. Његова жена нам каже да је отишао у воденицу по брашно.

Између девет и десет часова тога дана затекао сам се на стражи на једном брегу изнад Перишића куће. Одатле се видела општина у Стапарима и један део пруге. Никакав воз није прошао пругом, али се сасвим изненада у шумици испод мене чуо неки нејасан говор и убрзо сам приметио да се неко креће кроз шумицу. Одмах затим из шуме су се појавиле немачке униформе. Међу њима се налазио и онај Перишић и нешто је руком показивао Немцима. Брзо сам скочио преко неке оgrade, улетео у двориште и почео викати да долазе Немци. Изгледа да ме нико није чуо. Улетео сам у собу где су били Луне и Алекса и продерао се: „Луне, Немци!“ Неки борци су ту спавали па одмах скочише, а Чворо ое издера на мене:

— Тошкин, немој да паничиш, какви Немци!

Видим да ме не схватају па се још једном продерем:

— Луне, Немци! . . .

Тада ме Луне зграби за руку и изведе напоље. Покажем му где сам видео немачке војнике. Оба смо видели како се немачки војници све више приближавају. Луне је командовао:

— К' оружју! . . .

Чеда Тасића, пушкомитраљесца, и мене, као његовог помоћника, Луне је упутио с оружјем на оно брдо где сам ја био на стражи. Ми трчимо уз брдо, а немачки шарац сипа ватру по нама. Чедо виче да се враћамо натраг. Лепо видимо како Немци сву ограду испод нас исекоше шарцем. У двориште где су наши остали почеше да падају мине. Оценивши у каквој се ситуацији налазимо, Луне је наредио да се трком пребацујемо преко једне ливаде иза Перишића куће. Трчали смо преко брисаног простора изложени страховитој ватри митраљеза и минобацача. На тој ливади погинуло нам је шест бораца, међу њима и учитељ Дринчић. Наша другарица Милева Ђурић је ту тешко рањена.

Нас тридесетак претрчали смо преко брисаног простора и избили на неки тврд пут. Одатле смо се уз брдо попели на неке стене. С тог места смо имали добар преглед према кући Перишића. У тој борби наша јединица се раздвојила, Душко Ђурђић са једном групом отишао је негде у правцу Бајине Баште, а ми ое-

тали, у другој групи, са Луном, кренули: смо у правцу Поникава. једни за друге нисмо знали. Дувао је неки страشان ветар.

Група у којој сам се ја нашао заноћила је у неким колибама. Имали омо мало ћебади и шатора. Ватру нисмо смели ложити јер би нас Немци по томе открили.

После борбе на Стапарима остатак чете од око 30 бораца маневрисао је још неко време по овом рејону. Чедо Тасић је отишао са групом Душка Ђурђића, а ја сам поетао помоћник пушкомитраљесца Милисава Ћитића. Неколико дана смо лутали покушавајући да се састанемо са групом Душка Ђурђића. Онда смо решили да кренемо за Санцак. Пре тога смо опет свратили кућисног Перишића код које су нас Немци напали. Перишића нисмо нашли у кући. Конфисковали смо нешто хране и понели са ообом. Кренули смо према призи Ужице — Стапари и одатле се попели у Качер, па затим окренули према Љубањама. Почело је да свиће. Ушли смо у једну омању шуму. Тек кад се смрачило кренули смо у правцу Љубиша. Наишли смо на групу четника. После краћег пушкарања наставили смо преко неких кршева, Ишли смо целе ноћи и ујутру установили да се налазимо скоро на истом меет у одакле смо пошли.

Следеће вечери нашли смо водича. Окренули смо у Никојевиће. Луне је свратио код Мића Цицварића и од њега дознао каква је ситуација око нас и у Санцаку. У Никојевићима су остале две сестре Ђокић из Ужица. Нешто пре тога из наше групе су нестали један месар и један фризер из Ужица. У групи је остало 28 бораца.

Ујутру, кад је добро свануло, кренули смо према Златибору, Луне је одредио Милисава Ћитића и мене у патролу... Срели смо једног жандарма с пушком. Ћитић га је натерао да баци пушку, али је жандарм успео да побегне.. .

Прешли омо Златибор и упутили се према Боровој глави. Луне је обавештен да се у кафани на Боровој глави налази око 20 четника. Кафану смо опколили и онда је Луне узео Ћитића с пушкомитраљезом, мене и још једног борца и тада је нагло упао у кафану, за њим Ћитић с напереним „брном" и ми остали за њима. Четници су седели, пили, картали се, а неки певали. Нико није покушавао да пружи отпор. Луне им је мирно рекао да ми нисмо дошли да се бијемо и убијамо, већ да одмах сви устану и крену да нас проведу до Љубојевића моста, Четници су пристали. Прерушили смо се као да смо и ми четници, поскидали нетокраке с капа, од четника позајмили њихове кокарде, из њихових пушака повађени су затварачи и кренули смо тако заједно.

Ови четници били су већином из До(броселице, Драглице и других околних села.

Ишли смо десно од пута. Сретали смо друге четнике, али они нису ништа сумњали. На једном месту неки старији четник

аавалио на Чвора па на сва уста прети партизанима и комунистима. Чворо је одмах „прихватио игру“ па је старом четнику све одобравао. Једно време изгледало је да је Чворо чак жешћи противник партизана и од оног старог четника, Док су њих два тако галамили и псовали, ми смо се лагано примицали Санцаку. Увече смо стигли до Љубојевића моста на Увцу. На стражи код моста били су четници. У једној усамљеној кући изнад моста било је још доста четника. То су били четници из групе Вука Калаита. Наши борци су одмах кренули на мост, а њима је нешто постало сумњиво. Осули су ватру, али ми смо ипак успели да се сви пребацимо на другу страну Лима. После око сата пешачења дошли смо у Основну школу у Радоињу. . .

Радомир ТОШИЋ